

BOSHLANG'ICH SINFLARDA BO'SH O'ZLASHTIRUVCHI O'QUVCHILAR BILAN ISHLASHNING ILMIY-METODIK ASOSLARI VA HAYOTIY YONDASHUVLAR

Saminova E'tiborxon

*Qo'qon shahar 40-umumiy o'rta ta'lim
maktabi boshlang'ich sinf o'qituvchisi*

Annotatsiya

Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilari orasida uchraydigan o'quv dasturlarini o'zlashtirishda orqada qolish muammosi, uning kelib chiqishining psixologik, pedagogik va ijtimoiy sabablari tahlil qilingan. Maqolada bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilar bilan ishlashda tabaqalashtirilgan ta'lim va zamonaviy pedagogik texnologiyalarning o'rni hayotiy amaliy misollar (keysarlar) orqali yoritib berilgan hamda boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun metodik tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilar, tabaqalashtirilgan ta'lim, motivatsiya, pedagogik keyslar, individual yondashuv, o'yin texnologiyalari.

Kirish

Boshlang'ich sinflar ta'lim tizimining poydevori bo'lib, bolada o'qish, yozish, mantiqiy hamda ijodiy fikrlash kabi fundamental ko'nikmalar aynan shu davrda shakllanadi. Zamonaviy ta'lim tizimining asosiy talablaridan biri — bu har bir o'quvchiga uning individual qobiliyati va qabul qilish tezligidan kelib chiqqan holda yondashishdir. Biroq pedagogik amaliyotda har bir sinfda o'quv dasturlarini o'zlashtirishda tengdoshlaridan sezilarli darajada ortda qolayotgan, ya'ni “bo'sh o'zlashtiruvchi” guruhiga kiruvchi o'quvchilar uchraydi.

Bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilar bilan ishlash pedagogdan nafaqat yuksak kasbiy mahorat va metodik bilimlarni, balki cheksiz sabr-toqat, o'quvchi psixologiyasini chuqur tushunish va pedagogik mehribonlikni talab etadi. Ushbu maqolada mazkur muammoning ildizlarini o'rganish va amaliyotda qo'llanib kelinayotgan samarali hayotiy yondashuvlarni tahlil qilish maqsad qilingan.

1. O'quvchilarning bo'sh o'zlashtirishiga sabab bo'luvchi omillar

Pedagogik va psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bolaning darslarni sust o'zlashtirishi hech qachon uning intellektual qobiliyatsizligidan dalolat bermaydi. Ushbu muammoning kelib chiqish sabablarini bir necha guruhlarga ajratish mumkin:

- **Fiziologik va psixofiziologik omillar:** Bunga diqqatning tarqoqligi, xotiraning sustligi, bolaning temperamenti (masalan, sekin fikrlaydigan flegmatik

bolalar) yoki asab tizimining tez charchashi kiradi. Bunday bolalar ma'lumotlarni qabul qilish uchun ko'proq vaqt talab qiladilar.

• **Pedagogik omillar:** Darslarda barcha o'quvchilar uchun bir xil, andozali metodlardan foydalanish, dars davomida tabaqalashtirilgan va individual yondashuvning yetishmasligi, mavzularning murakkab va mavhum tilda tushuntirilishi.

• **Ijtimoiy-oilaviy omillar:** Oiladagi nosog'lom muhit, ota-onaning farzandi ta'limiga yetarlicha e'tibor qaratmasligi, bolaning bo'sh vaqti to'g'ri tashkil etilmaganligi yoki, aksincha, ota-ona tomonidan bolaga haddan tashqari yuqori talablar qo'yilishi natijasida kelib chiqadigan stress va qo'rquvlar.

2. Hayotiy pedagogik keyslar va ularning amaliy yechimi

Pedagogik faoliyatimiz davomida uchraydigan real vaziyatlar (keyslar) va ularning ijobiy yechimlari bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilar bilan qanday ishlash lozimligini yaqqol tushuntirib beradi.

1-Keys: O'qish darsida harflarni qo'shib o'qishga qiynalish muammosi.

Vaziyat: 2-sinf o'quvchisi (ism-sharifi o'zgartirilgan) darsda juda asabiy va tez gapiradi. Ammo doskaga chiqib yoki joyidan turib matn o'qish talab etilganda, bo'g'inlarni qo'shishga qiynalib, hayajondan yig'lab yuboradi va o'qishdan butunlay bosh tortadi. Natijada unda o'qish darslariga nisbatan chuqur qo'rquv va loqaydlik shakllangan.

Pedagogik yechim: O'qituvchi bola bilan alohida, sinfdoshlarining e'tiboridan xoli tarzda ishlay boshladi. Unga an'anaviy darslikdagi matn o'rniga vizual tarzda jozibador bo'lgan "Rangli bo'g'inlar poygasi" o'yini taklif etildi. Bunda har bir to'g'ri o'qilgan bo'g'in uchun bolaga rangli mashina shaklidagi stikerlar berildi. Keyingi bosqichda sinfoldida gapirganda, unga faqat eng qisqa va u oldindan o'qishni mashq qilgan oson gaplar topshirildi. Bolaning kichik yutug'i butun sinf oldida qarsaklar bilan rag'batlantirildi.

Natija: O'quvchida "Men ham eplay olar ekanman!" degan ishonch uyg'ondi. Tizimli ishlar natijasida 3 oy ichida uning o'qish tezligi belgilangan me'yor darajasiga yaqinlashdi, eng muhimi — kitob o'qishga bo'lgan qo'rquv yo'qoldi.

2-Keys: Matematik tushunchalarni amaliyot bilan bog'lay olmaslik

Vaziyat: 1-sinf o'quvchisi oddiy misollarni yozma ravishda hisoblay oladi, biroq masalalarni o'qib tahlil qilishga kelganda mutlaqo ojiz qoladi. Masalan, "Do'konga 15 kg olma va undan 5 kg kam nok keltirildi..." kabi masalalarni tushunmaydi va sonlarni shunchaki tavakkal ravishda qo'shib yoki ayirib qo'ya qoladi.

Pedagogik yechim: Masalaning mavhum mohiyatini hayotiy reallikka ko'chirish maqsadida darsda "Kichik do'koncha" interaktiv o'yini tashkil etildi. Doska oldida haqiqiy mevalar va o'yinchoq pullardan foydalanildi. O'quvchining o'zi "sotuvchi"

va “xaridor” rollarida ishtirok etib, hisob-kitobni amaliy bajardi. Matematik amallar qog‘ozdagi raqamlar emas, balki real hayotiy harakatlar ekanligi ko‘rsatildi.

Natija: O‘quvchi matematika fanining amaliy ahamiyatini his qildi. Kinestetik (harakatli) yondashuv orqali uning mantiqiy fikrlashi rivojlandi va u mustaqil ravishda masalalar yechishni o‘rgandi.

3. Bo‘sh o‘zlashtiruvchi o‘quvchilar bilan ishlashning samarali metodlari

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi bo‘sh o‘zlashtiruvchilar bilan ishlashda tizimli yondashuvni shakllantirishi lozim. Quyidagi metodlar amaliyotda yuqori samara beradi:

1. Tabaqalashtirilgan (Differensial) topshiriqlar: Sinfdagi barcha o‘quvchilarga bir xil murakkablikdagi topshiriq berish noto‘g‘ri. Bo‘sh o‘zlashtiruvchi bolalar uchun topshiriqlar eng soddadan murakkabga qarab boruvchi “Zinama-zina” (Scaffolding) tamoyili asosida ishlab chiqilishi zarur.

2. “Ustoz-shogird” (Peer tutoring) metodi: Sinfdagi iqtidorli va darslarni yaxshi o‘zlashtiradigan o‘quvchilarni bo‘sh o‘zlashtiruvchi o‘quvchilarga guruh ishlarida yoki darsdan tashqari vaqtlarda yordamchi (maslahatchi) qilib biriktirish. Bolalar ba‘zan o‘qituvchidan ko‘ra o‘z tengdoshlarining tushuntirishini tezroq va osonroq qabul qiladilar.

3. Dinamik baholash va rag‘bat: Sust o‘zlashtiruvchi o‘quvchini hech qachon sinfdagi eng a‘lochi o‘quvchiga taqqoslab baholamaslik kerak. Uni faqat o‘zining kechagi natijasi bilan solishtirish, har bir kichik siljish va harakatini rag‘batlantirib borish lozim.

An‘anaviy va zamonaviy pedagogik yondashuvlar solishtirma tahlili

Samarasiz yondashuv	an‘anaviy	Samarali zamonaviy yondashuv
Xatolarni hamma oldida muhokama qilish, bolaga “dangasa”, “sustkash” kabi yorliqlar yopishtirish.	Xato ustida alohida, individual ishlash, bolaning ruhan tushishiga yo‘l qo‘ymaslik, uni qo‘llab-quvvatlash.	
Barcha o‘quvchilardan bir xil qiyinchilikdagi standart vazifalarni talab qilish.	Vazifalarni o‘quvchining kuchiga moslab qismlarga bo‘lish, vizual va amaliy ko‘rgazmalardan foydalanish.	
Ota-onani faqat maktabga chaqirib, bolaning ustidan shikoyat qilish bilan cheklanish.	Ota-ona bilan hamkorlikda kunlik kichik yutuqlar xaritasini va uyga moslashtirilgan vazifalar rejasini tuzish.	

4. Oila va maktab hamkorligi — muvaffaqiyat garovi.

Bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchi bilan ishlashda faqat maktabdagi harakatlar yetarli bo'lmaydi. Oila va maktab o'rtasidagi uzviy hamkorlik muammoning 50 foiz yechimini ta'minlaydi. Ota-onalar bilan suhbatda ularga bolani dars tayyorlashga majburlash emas, balki qiziqarli oilaviy o'yinlar orqali (masalan, birgalikda kitob o'qish poygasi, do'kon-do'kon o'ynab hisoblash) ko'nikmalarni rivojlantirish tushuntirilishi lozim. Eng asosiysi, oilada bolaning shaxsiyati kamsitilmasligi va u doimo qo'llab-quvvatlanishini his qilishi shart.

Xulosa

Boshlang'ich sinf o'quvchisining o'quv dasturlarini bo'sh o'zlashtirishi — bu uning qobiliyatsizligiga berilgan yakuniy hukm emas. Bu shunchaki bola ta'limida o'zgacha metodika, individual yondashuv va qo'shimcha e'tibor talab etilayotganidan dalolat beruvchi signaldir. To'g'ri tanlangan pedagogik strategiyalar, tizimli metodik yondashuv hamda pedagogning cheksiz mehri har qanday bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchining ichki yashirin imkoniyatlarini yuzaga chiqarishga qodir. Zero, boshlang'ich ta'limning bosh maqsadi har bir bolaning o'z tezligi va imkoniyatlari doirasida muvaffaqiyatga erishishini ta'minlashdir.

Adabiyotlar ro'yxati.

1. Yo'ldoshev J.G'., Hasanov S. "Pedagogik texnologiyalar" — Toshkent, 2009-yil.
2. G'ofurov I. "Boshlang'ich sinflarda tabaqalashtirilgan ta'lim metodikasi" — O'qituvchi, 2015-yil.
3. Mirziyoyeva S. "Boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv motivatsiyasini shakllantirish muammolari" — Pedagogika jurnali, 2021-yil, 4-son.